

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ У СТУДЕНТІВ ВТНЗ, ЯК ОСНОВА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Було розглянуто творчість в руслі самоактуалізації. Творчість самоактуалізації визначено, як схильність підходити творчо до будь-якого вияву життя. Комплексний підхід до розвитку творчої діяльності студентів являє собою цілісну систему діалектично взаємозалежних науково-педагогічних принципів, методів і засобів виховання їхньої активності.

This article deals with creative work in the way of selfactualization. Creative work of selfactualization was determined as ability for creative method of approach to any expression of life. Complex method of approach to development of students creative activity is integral system of dialectically interdependent pedagogical science principles, methods and means of bringing up of their activity.

Вступ

Швидкі темпи розвитку суспільства необхідність пошуку шляхів виходу економіки України з занепаду, впровадження нових технологій – усе це потребує докорінних змін у системі управління виробництвом, використання виробничих ресурсів із урахуванням творчих можливостей особистості, яка спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних нестандартних ситуацій. Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого творчого потенціалу є одним із пріоритетних завдань як загальноосвітніх, так і вищих навчальних закладів.

Аналіз досліджень і публікацій

Питання про те, що таке творчий процес і якими рисами повина бути наділена творча особистість, завжди були і залишаються найцікавішими і найактуальнішими. Цим питанням велику увагу приділяли такі представники класичного психоаналізу як З.Фрейд і К.Юнг. З.Фрейд висловлював точку зору, згідно з якою творчий процес є сублімацією лібідо; К.Юнга більш за все цікавило питання: творчі здібності людини є проявом її невротичного стану, чи навпаки, говорять про її здоровий психічний стан, який обумовлює здатність до творчості. К. Юнг однозначно доходить висновку, що тільки психічно здорова людина здатна до справжньої творчості. Сучасні теорії творчості дають можливість краще зрозуміти, описати і дослідити складне явище людської креативності. На сьогодні немає єдиної теорії творчості, оскільки немає єдиної, визнаної всіма науковцями дефініції творчості. Вирішальним чинником теоретичних відмінностей концепцій творчості є, в основному, різні погляди авторів на процеси творення, його джерел та продуктів, що, відповідно, пов'язано з домінуючими у даному періоді фізіологічними, психологічними і соціологічними теоріями. Серед теорій творчості виділимо ті, які є

результатом дослідження механізмів і умов виникнення творчої активності у широкому контексті. Це, зокрема, гуманістичні теорії творчості. Представниками якої є Е. Фромм, К. Роджерс, А. Маслоу, що розглядали творчість в категоріях аксіологічних – як цінність, що надає людському життю якийсь сенс – і ця нормативна точка зору відрізняє їх погляди від програми логічного емпіризму представників інших теоретико-дослідницьких напрямків [2, с. 147].

Творча активність, згідно досліджень Е. Фромма означає стан внутрішньої активності без необхідності зв'язку з творенням художніх творів, наукових концепцій, чогось корисного чи необхідного для суспільства. Творчість є характерологічною орієнтацією, на яку здатні усі люди. «Творчі люди ніби оживляють все те, до чого торкаються – інших людей, речей, власної духовності» [2, с. 152].

З нашої точки зору, творчість можна розглядати як цінність, яка надає людському життю певний сенс, і, одночасно, як шлях до досягнення повного психічного здоров'я, ототожненого з самореалізацією. Тому матеріальні вироби творчості, хоча і є важливими в процесі збагачення культури, мають для особистості другорядне значення. Істотними для творчості є переживання людини в процесі творення і творчі результати цього процесу кожної особистості зокрема, тобто розвиток людської індивідуальності. Таким чином, акцентується увага на цінності самого процесу творення і його експресії, і одночасно, – що вмотивовано – меншу увагу звертається на якість іншого параметру творчості – його продукту.

Досліджуючи творчість К. Роджерс розглядав такі її різні аспекти творчості:

- по-перше, повинно існувати щось, що можна ідентифікувати як витвір творчого процесу;
- по-друге, продукти творчого процесу мають бути новаторськими, а новаторство виникає з неповторювальних рис особистості та її власного життєвого досвіду [9, с. 222]. Таким чином,

творчий процес має подібні характеристики у різних галузях діяльності.

Виходячи з викладених тверджень, К.Роджерс визначає творчість як «процес, в якому доходить до появи нового продукту, який утворюється, з одної сторони, завдяки неповторності особистості, а з іншої, – неповторності матеріалів, подій, людей або умов життя» [9, с. 225].

Головним джерелом творчості К.Роджерс вважав прагнення людини до самореалізації, до повного розвитку власних можливостей. Представники гуманістичного та екзистенціально-феноменологічного підходів в творчості вбачали, перш за все, процес створення, відкриття нового, розглядали творчість як глибинну потребу людини в самореалізації. (К. Роджерс, А. Маслоу, Р.Мей). Представники гуманістичної психології, вбачаючи в творчості вищу людську потребу, прояв психологічного здоров'я та особистісної інтеграції, розглядають творчу особистість як особистість, що самоактуалізується (А.Маслоу), продуктивну особистість (Е. Фромм), людину, що є «повноцінно функціонуюча» (К.Роджерс) [9, с.147].

Кожна людина прагне реалізувати свій внутрішній потенціал по – своєму, що, з одного боку, сприяє процесу індивідуалізації, а з іншого – може обмежувати рівень досягнень людини внаслідок недостатньо докладених зусиль. Таким чином, за А Маслоу, – в кожній людині є «здорове» зерно, яке може розвинути, а може і не розвинути в повноцінну (самоактуалізовану) особистість.

Виходячи із загального аналізу даних, отриманих на основі тестування, соціальних контактів та зібраних фактів, А Маслоу виявив найбільш загальні характеристики самоактуалізуючихся особистостей [8, с.392]:

- 1) більш ефективно сприйняття реальності та більш комфортельні відносини з нею;
- 2) прийняття (себе, інших, природи);
- 3) спонтанність, простота, природність;
- 4) центрированість на задачі (на відміну від центрированості на собі);
- 5) деяка від'єднаність та потреба усамітнення;
- 6) автономія, незалежність від культури і середовища;
- 7) постійна свіжість оцінки;
- 8) містичність і досвід вищих станів.

Можна припустити, що самоактуалізована особистість є вільною в своїх діях, відносно незалежною від фізичного і соціального оточення, що автономія дозволяє їй покладатися на свій власний потенціал, довіряти своїм власним виборам та оціночним судженням, тобто визначальним являється *внутрішній локус* (джерело). Людина все частіше починає відчувати, що локус

оцінки знаходиться всередині її самої, все менше вона орієнтується на стандарти, за якими живуть «всі» [8,с.166].

Крім того, самоактуалізація пов'язана з постійним зростанням *відкритості досвіду*. Людина все більше стає спроможною відчувати те, що в ній відбувається. Вона не тільки більш відкрита для своїх почуттів (як негативних так і позитивних), вона дозволяє собі усвідомлювати та приймати їх.

Постановка завдання

Як зазначає академік В. Маляко[1,с.45], саме розвиток творчої особистості можливий лише за умови, коли буде забезпечена «психолізація» всього навчально-виховного процесу, тобто коли будуть створені умови для реалізації творчого потенціалу кожної особистості. Важливо допомогти студенту пізнати себе, свої здібності, нахили. І саме впровадження ідей гуманізації в практичну діяльність вищих навчальних закладів з орієнтацією на творчу обдарованість особистості – основний шлях вирішення цього питання. Ефективність роботи щодо розвитку творчої особистості в процесі навчання на наш погляд, значно підвищується при дотриманні наступних психолого-педагогічних умов:

– створення емоційної, доброзичливої атмосфери у процесі виконання студентами будь-яких творчих завдань;

– організація діяльності студентів у розв'язанні творчих завдань здійснюється з опорою на їхні інтереси, потреби, потенційні можливості, здібності тощо;

– вирішення творчих завдань пробуджує в кожного студента дослідницьку активність, поглиблює інтерес до творчої діяльності, спонукає до успішних дій та досягнення поставленої мети.

Важливим показником, який свідчить про те, що студент виявляє творче ставлення до виконання завдань, є наявність усвідомленого спонукання до творчості, потяг суб'єкта до оволодіння заняттями, вміннями та навичками, які сприяють ефективному здійсненню творчого пошуку.

Розвиток творчої активності – процес прогресивних змін у часі і просторі, що відображається у кількісних, якісних і структурних перетвореннях особистості як цілісної системи і полягає в керованому розвитку її творчих здібностей та інтелекту на основі пробудження інтересу до творчої діяльності, оволодіння методами творчого здобуття знань, формуванням індивідуального стилю творчої поведінки [3, с.96].

Формування системи пошукових і дослідницьких умінь та навичок творчої особистості сприяє розвитку високого рівня її творчої активності, оскільки забезпечує постійну спрямованість

особистості на подальшу пізнавальну та творчу діяльність.

Творчість є фундаментальною характеристикою людської природи, потенціал, даний від народження кожному, але більшість людей втрачає цей потенціал в процесі прилучення до культури, лише деякі виявляються спроможними зберегти його [8, с.409].

Універсальною характеристикою для будь-якої самоактуалізованої особистості являється *креативність* – як *прагнення та здатність до творчості*. В західній літературі розрізняють два рівня креативності – так звану велику («історичну») креативність і малу («особистісну») креативність. Велика, або історична, креативність пов'язується з досягненнями, які справили суттєвий вплив на культуру і суспільство (наприклад творчі досягнення Бетховена і Едісона). Мала, або особистісна, креативність стосується повсякденного життя – щоб людина не робила, вона робить це з певним відношенням до справи, певним настроєм, що витікає з самої природи її особистості. Прикладом малої креативності може бути застосування монети для нарізування сиру при відсутності ножа, або винайдення нового кулінарного рецепту. *Креативність в руслі самоактуалізації слід розуміти як малу, або особистісну, креативність. Креативність в даному випадку виступає як природня тенденція до особистісного балансу і психічного здоров'я.*

Отже, самоактуалізація – це «зріст з середини», тобто розвиток, а розвиток – це завжди творення. Самоактуалізована особистість не є зразком досконалості – їй може бути властива більшість проблем будь-якої людини (почуття провини, сум, тривожність, егоїзм і т.п.). Сильна прихильність до вибраної діяльності або цінностей робить її іноді безжалісною та фанатичною у прагненні до своєї мети. Її незалежність може іноді шокувати або дратувати із-за прагнення в усьому триматися власної лінії. Тобто самоактуалізована особистість не вільна від недоліків, але вона є яскравим взірцем здорової особистості.

Самоактуалізована особистість – особистість, яка повністю розкриває свій потенціал; вона є гарною ілюстрацією відомого афоризму Ніцше : «Стань тим, що ти є».

Виклад основного матеріалу

Творчість являє собою тип діяльності, який створює якісно нові матеріальні і духовні цінності або висуває нові, ефективніші способи розв'язання тих чи інших наукових, технічних, соціальних та інших проблем [1, с. 17].

Творча особистість виявляється в активній багатогранній діяльності людини, що полягає у

засвоєнні і накопиченні знань, умінь, явищ, фактів у відповідній галузі матеріального і духовного виробництва і що є базою для інтелектуального пошуку, в наявності у неї культури мислення, постійного розширення бази знань для експериментування.

У будь-якому змістовному вигляді творчої діяльності є два рівні: репродуктивний і продуктивний. Для зручності їх часто називають репродуктивною і продуктивною діяльністю. *Репродуктивна діяльність* спрямована на одержання відомими засобами наперед визначеного результату і полягає у стереотипному тиражуванні одного й того самого.

Продуктивна діяльність – це або створення нових цінностей, або досягнення, одержання відомого результату новими, більш ефективними способами і засобами.

Ці два типи діяльності не можна протиставляти, відривати один від одного. Продуктивна діяльність неможлива без своєї основи – репродуктивної. Жодна людина не здатна стати творцем, не оволодівши нормами професійної майстерності. Якщо студенти не оволоділи правильним стилем роботи, якщо в них недостатньо сформувалися професійні знання, методи, навички й уміння, суспільно-політичні знання і слабо засвоєні правила повсякденного людського життя, то їхній творчий потенціал успішно розвиватися не може.

Методологічною передумовою повноцінного формування творчої активності студентів є діалектична єдність репродуктивного і продуктивного типів діяльності в усій системі навчання, освіти і виховання, суспільному житті й спілкуванні. Знайти у кожному випадку оптимальний варіант такого поєднання – одне з найбільш складних і фундаментальних педагогічних завдань.

Розвитку професійного інтересу і творчої активності сприяє реалізація професійної спрямованості навчання всіх без винятку вузівських дисциплін, належна організація навчальних і виробничих практик, написання курсових і дипломних робіт.

Не можна ігнорувати роль і характер педагогічних вимог до студента. Загальновизнано, що рівень цих вимог слід підвищувати. Будь яке зниження вимог до обсягу і характеру засвоєння необхідних знань знижує пізнавальну і творчу активність студента, створює неправильне уявлення про те, що вимагатиме від нього майбутня професійна діяльність. Разом з тим надмірність вимог теж може породжувати у свідомості студента негативний психологічний комплекс неповноцінності. Протиріччя між об'єктивними вимогами і

суб'єктивними можливостями – джерело розвитку суб'єкта в навчанні. Це протиріччя може розв'язуватися шляхом диференціації єдиних за змістом завдань, різноманітністю типів і засобів педагогічного керівництва, якістю методичного забезпечення пізнавальної діяльності студента і контролю за її ходом.

Зростаюче значення у стимулюванні творчої діяльності майбутнього спеціаліста набуває науково-дослідна робота студентів, яка нині стає невід'ємною і все важливішою частиною їхньої пізнавальної діяльності. У цьому зв'язку необхідне вдосконалення організаційних форм наукової роботи як засобу розвитку творчого потенціалу студента, створення такої громадської думки, яка сприяє утвердженню у студентському середовищі думки про пріоритетність наукової роботи в підготовці висококваліфікованого, творчого спеціаліста.

Комплексний підхід до розвитку творчої діяльності студентів являє собою цілісну систему діалектично взаємозалежних науково-педагогічних принципів, методів і засобів виховання їхньої активності. Комплексність у розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця виступає як засіб оптимізації всього навчально-науково-виховного процесу, основа формування всебічно розвинutoї особистості, що обумовлює необхідність *органічної єдності освіти, навчання і виховання, інтеграції навчальної, науково-дослідної і виховної роботи* в рамках цілісного педагогічного процесу. Сьогодні це одна з головних вимог комплексного підходу, і впливає вона із сутності багатовекторних завдань, які стоять перед вищою школою в умовах якісного відновлення суспільства. Традиційно вивчення творчості відбувається в двох основних напрямках: «особистісному» (вплив на творчість особистісних рис) і «пізнавальному» (вплив на творчість інтелектуальних, пізнавальних особливостей). В даній статті ми будемо розглядати особистісну творчість, яка розуміється нами як *творчість в контексті самоактуалізації*.

В творчості самоактуалізації на першому місці стоїть особистість, а не її досягнення, які розглядаються як епіфеномени, породжені особистістю і тому уявляються вторинними по відношенню до неї. Є також необхідність відділити «особливий творчий талант» від «творчих здібностей до самоактуалізації», які більшою мірою є похідними від самої особистості та активно проявляються в повсякденному житті. [4,с.173].

Творчість самоактуалізації, на наш погляд, можна визначити як схильність підходити творчо до будь-якого вияву життя.

Для творчості самоактуалізації найбільш важливими є наступні психологічні умови:

1) *вільність від стереотипів та «навішування ярликів»*, тобто здатність сприймати навколишній світ без апріорних установок на те, що в ньому повинно бути, чого в ньому бути просто не може і що є завжди;

2) *спонтанність і експресивність*, як здатність діяти під впливом раптового бажання, без підготовки і планування;

3) відсутність страхів щодо нового, таємничого, незрозумілого, і навіть більше – *тяжіння до невідомого*;

4) *майже стертість границі між роботою та грою*.

Стимулами творчості вважаються «дух утечі», пов'язаний з *необхідністю компенсації, і прагнення до незалежності*.

Сучасна людина іноді прагне втекти від нудного часу, від нестерпних умов побуту – тоді з'являється потреба в новому, в змінах, в творчості. З «духом утечі» близько споріднене *відчуття власної недосконалості*, тоді творчість виступає як необхідність компенсації – творчість має компенсувати фізичні недоліки, неласкаву долю, матеріальну незабезпеченість. Створювався вигаданий світ, тому що світ справжній перетворив людину на убогу й розчаровану істоту. «Дух утечі» та необхідність компенсації, здебільшого, являються негативними мотивами самоактуалізації в творчості.

Позитивним мотивом виступає *відчуття незалежності*, або, як писав М.Пришвін, «пристрасна жадоба до життя» [7,с.38]. Прагнення до незалежності примушує людей порушувати звичайний хід речей, впливає на долю сильних особистостей, породжує авантюристів, «великих», або просто оригінальних людей.

Творчість завжди втілює в собі жадання життя як засіб усунення *душевної самотності*. Е. Фромм навіть зазначає – якщо потяг до творчості не отримує реального виходу, виникає тяжіння до руйнування. Психічне напруження стає таким сильним, що, якщо людина не має можливості поєднати себе з миром в творчості, з'являється спонука до усунення та руйнування світу [11,с.15]. Так парадоксально виглядає потреба людини в творчості.

Отже, ми з'ясували, що *до творчості самоактуалізації мотивує прагнення розвиватися, а позитивним мотивом самоактуалізації в творчості виступає прагнення до незалежності*. В обох випадках творчість виступає як *джерело самоактуалізації*, відіграє роль своєрідного постачальника енергії.

Креативність, як здатність до творчості, забезпечує *оригінальність* процесу самоактуалізації

особистості. Оригінальність, насам-перед, виражається в неповторності індиві-дуальної натури людини. Бути оригінальним – означає бути самим собою.

Прояви креативності в процесі самоактуалізації простежуються:

А) В творчому підході до життєвих проблем.

Творчий підхід до життєвих проблем потребує відсутності страху перед несподіваними способами, які неочевидні для загальної маси. Вирішення проблем при цьому підході дає задоволення і хвилює, а сама проблема повністю захоплює людину. Неуспіхи та невдачі рідко коли можуть викликати у такої людини розпач і зневіру, оскільки вже самі пошуки є для неї задоволенням.

Б) В творчому ставленні до життя.

В основі повноцінного життя людини лежить особливе творче ставлення до нього, що долає невидиму, але постійно відчувану людиною психологічну межу, яке відділяє «Я» від «не-Я». Навколишній світ відкривається не стільки як світ зовнішніх об'єктів та їх відношень, скільки як її особистісний світ – тобто світ, до якого вона найглибшим чином причетна. Передумовою такого бачення світу є духовно практична діяльність щодо самоактуалізації власного потенціалу. *Життєтворчість має місце тоді, коли особистість самоактуалізується не тільки на терені якоїсь певної сфери життєдіяльності (науці, техніці, мистецтві), а у «матеріалі» всього свого власного життя. На основі цього формується творчий стиль життя.* В процесі самоактуалізації особистість неодмінно виробляє свій індивідуальний стиль життя, як правило, цей стиль – творчий.

Висновок

1. Процес самоактуалізації особистості є неможливим поза рамками життєвого простору, він також є утрудненим без невичерпного джерела самоактуалізації – творчості.
2. Про творчість самоактуалізації розмірковував ще *Григорій Сковорода* в своїй концепції спорідненості – людина досягає гармонії і щастя лише тоді, коли бажає і прагне до пошуку «спорідненої праці», тієї творчої ролі, яка призначена людині від народження [10,с.18]. Оскільки ми притримувалися точку зору, що творчість відіграє в процесі самоактуалізації особистості важливу роль (як характеристика самоактуалізації), то багато уваги в роботі було присвячено саме феномену творчості – розумінню її природи та сутності.
3. Самоактуалізація особистості - це природне прагнення людини до саморозкриття, суто індивідуальний *творчий* шлях до власного «Я».

Саме це положення, на якому акцентували увагу представники гуманістичної психології, було визначальним при проведенні нашого дослідження.

4. В даній статті вивчалось уявлення про творчу особистість та її прояви, представлені в різних психологічних концепціях, особлива увага приділялась вивченню творчості та творчої особистості в рамках гуманістичного підходу.

Звертаючись до концепцій вітчизняних та зарубіжних авторів нам вдалось висвітлити деякі аспекти, що стосуються особливостей психічних властивостей творчої особистості: характеру, здібностей, особливостей її когнітивної, мотиваційно-потребнісної та афективної сфери; розглядалися соціально-психологічні аспекти її життя. Згідно представників гуманістичного підходу кожна людина потенційно наділена творчим потенціалом, проте визначальною передумовою для його реалізації є сукупність внутрішніх та зовнішніх умов розвитку особистості. Творчою можна розглядати особистість, здатну до постановки та оригінального вирішення задач з високим рівнем мотивації до реалізації своїх ідей. Серед важливих психологічних особливостей творчих людей психологи відзначають: незалежне мислення, свіжість та цілісність сприйняття, інтуїцію, в особистісному аспекті виділяють: оригінальність, ініціативність, безпосередність, чесність, працездатність, ентузіазм, високу самооцінку.

Література

1. *Клименко В.В.* Психологія творчості. К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 480с.
2. *Лебедева Н. Иванова Е* «Путешествие в гештальт» С-П.: Речь. — 2005, 560 с.
3. *Маслоу А.* «По направлению к психологии бытия».—М.: Эксмо-Пресс, 2002. — 272с.
4. *Маслоу А.* Психология бытия. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 1997. – 303 с.
5. *Мэй Р.* Мужество творить. – М.: Инициатива. – 2001. – 128с.
6. *Непомнящая Н.И.* Целостно-личностный подход к изучению человека // Вопросы психологии 2005 № 1 с. 116—124.
7. Психология личности. т.1. Хрестоматия /Ред. составитель: Д.Я. Райгородский. – Самара: Изд. дом «Бахрах», 1999. – 448 с.
8. Психология творчества: общая дифференциальная, прикладная /Отв. ред. Я.А. Пономарёв; АН СССР, Ин-т психологии. – М.: Наука, 1990. – 223 с.
9. *Роджерс Н.* Творчество как усиление себя //Вопросы психологии. – 1990. - №1. – с.164-168.
10. *Фромм Е.* Психоанализ и этика. – М.: ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. – 568 с.